

حکیم یوسفی هروی

طیب و منشی دربار بابر و همایون

یوسفی هروی یکی از مشاهیر قرن دهم هجری افغانستان است، که در حدود (۹۴۰ هـ) بدربار دهلی شهرت و مقام بزرگی داشت، و در فن انشاء و طب آثار خوبی از وی به یادگار مانده است. حکیم یوسف بن محمد متخلص به یوسفی از خاک هرات برخاست، و تصاریف روزگاری را بدربار بابر در دهلی رسانید، و بحیث طیب مخصوص پادشاه اندران شهر زندگانی داشت. بعد از آنکه بابر از جهان گذشت، همایون وی را بدبیری دربار نیز برگزید. یوسفی در طب و علوم ادبی، عربی و پارسی مهارتی بسزا داشت و اندرین دو فن تصانیف زیادی دارد، و بزبان پارسی قصایدی را در شرح اصول صحت و مضامین طبی نوشته است.

رسایل و کتبی که ازین نویسنده ماهر بیادگار مانده عبارتست از^(۱) :

۱. ریاض الانشاء : در سال (۹۴۶ هـ) بنام همایون شاه آغاز کرده و مشتمل است بر شرح ادویة مفردة و مرکبه و خواص عقاقیر و نسخه های طبی.
 ۲. جامع الفوائد : در شرح فواید و مضرات ادویة عامه، که خلاصه ایست از ریاض الادویه.
 ۳. قصیده حفظ الصحة : که در سال (۹۳۷ هـ) بنام بابرشاه اهداء شده است.
 ۴. بدایع الانشاء : کتابی است در فن انشاء که برای استفاده رفیع الدین نام و دیگر طلبه نوشته شده است، و این کتاب بارها در لاهور و دهلی و لکهنو بطبع رسیده است.
- دایره المعارف اسلامی می نویسد که یوسفی را در ادبیات پارسی مقامی است بلند، و کتب ذیل وی تاکنون چاپ شده است :

۱. طب یوسفی کانپور ۱۸۷۴ ع.
 ۲. علاج الامراض " ۱۸۶۳ ع.
 ۳. ملحقه علام الامراض کانپور ۱۸۷۹ ع.
 ۴. دلائل النبض " ۱۸۷۴ ع.
- علاوه بر تصانیف مذکوره فهرست نگار جمعیت آسیائی بنگال (آیئوناف) کتب ذیل را نیز از آثار یوسفی می شمارد^(۲) :

۱. فواید الاخیار : رساله ایست منظوم، در اصول حفظ صحت و معالجه مشتمل بر مباحث طبی که در سال ۹۱۳ هـ = ۱۵۰۸ ع تالیف شده و "فواید اخیار" نام تاریخی آنست و در آخر کتاب چنین گوید :-
بدست یاری کلکم شد این رساله تمام
که آفتی نرسد ز انقلاب ایامش
بخواندش بفواید رسند چون اخیار
بود "فواید اخیار" سال اتمامش
۲. سته ضروریه : مشتمل بر اصول حفظ الصحة به نثر، که بنام شاه همایون معنون است، بدین ترتیب :

در زمان خسروی ترتیب یافت
کاسمان بار عـطایش برنتافت
داور دوران همایون شه که هست
پیش خاک درگهش افلاک پست

درین رساله اساس حفظ الصحه را بر (۶) چیز بنا می نهد و هر يك را شرحی میدهد :

۱. هوا

۲. ماکول و مشروب

۳. حرکت و سکون بدنی

۴. حرکت و سکون نفسانی

۵. نوم و یقظه

۶. احتباس و استفراغ

ختم کتاب در سال ۹۴۴ هـ است.

۱. دلایل النبض : بسال ۹۴۲ هـ در اطراف نبض شناسی که از مسایل مهم طب قدیم بود نوشته است و این کتاب در نولکشور بطبع رسیده است.

۲. دلایل البول : به تعقیب همان کتاب سابق در (۹۴۲ هـ) راجع به مسایل قاروره نوشته شده است.

۳. جامع الفوائد : شرح منظومه علاج الامراض مؤلف است، مشتمل بر تمام امراض بدن انسانی که بسال ۹۱۴ هـ = ۱۵۱۲ ع در هرات آنرا آغا کرده است. و نسخ خطی این کتاب در کتبخانه اندیا آفس و بودلین و برتش موزیم محفوظ است. در آغاز این کتاب مؤلف نام خود "یوسفی ابن محمد ابن یوسف" می نویسد. در حواشی يك نسخه تحفه المسیحا که در کتب خانه انجمن آسیائی بنگال می باشد به (نمبر ۶۱۰) نیز نقل این کتاب موجود است و تاریخ ختم کتاب (۹۱۷ هـ) است مطلع کتاب علاج الامراض چنین است :

ایکه خواهی تندرستی از در حکمت درآ

تابعلت های گوناگون نگردي مبتلا

۴. رساله ماکول و مشروب : در آداب و فواید طعام، که بسال (۹۰۶ هـ) (۱۵۰۰ ع) ظاهراً در هرات نگاشته شده و نسخه ایکه در انجمن آسیائی بنگال ازین کتاب موجود است به عقیده ایتھی، و برتلز مال یوسفی است که نام وی عبدالقادر ثنا خوان بود، ولی این سهو صریح است زیرا عبدالقادر ثناخوان نویسنده کتاب است نه مؤلف آن، که بسال ۱۲۲۴ هـ آنرا استنساخ کرده است.

ناگفته نماند که بسال ۱۹۱۴ ع در مطبو نولکشور مجموعه بنام "طب یوسفی" چاپ شده، که دارای رسایل

ذیل است :

رساله نبض، قاروره، سته ضروریه، مقطعات یوسفی (فواید اخیار)، ماکول و مشروب، قصیده حفظ صحت، بحران حفظ صحت، کیفیت رسایل دیگر در محبت گذشته مذکور افتاد، اما قصیده حفظ صحت که دارای ابیات زیادی است مشتمل بر (۱۴) تدبیر صحی که در آخر آن گوید :

یوسفی را بکر معنی جلوه گر آید بفکر

تا مگر سویش کشاید پادشه چشم رضا

حامی شرع محمد پادشه بابرکه هست

آفتاب و ماه را (؟) او ضیا

این قصیده بطور فوق بنام بابرشاه ختم می شود.

بدایع انشاء : نسخ خطی این کتاب در کتب خانه های هند و اروپا متعدد است و این کتابرا از شهکارهای حکیم می شمارند.

در موضوع انشاء پیش از یوسفی کتب متعددی را در هند نوشته اند که از انجمله است رسایل الاعجاز خسروی ۷۱۹ هـ و مناظر الانشاء خواجه محمود گاوآن ۸۸۶ هـ، و ریاض الانشاء خواجه مذکور و نامه نامی غیاث الدین محمد ۹۲۵ هـ، و انشای شاه طاهر الحسینی ۹۳۸ هـ که بدایع الانشای حکیم هروی این سلسله را تکمیل میکند.

هروی این کتاب را بسال ۹۴۰ هـ برای فرزند عزیز رفیع الدین حسین در هند نوشت و تاریخ آنرا در تکرار نام کتاب بدایع الانشاء که بحساب جمل (۲۰۴۷۰) می شود دریافت.

درین کتاب یوسفی فن انشاء را بر دو قسمت بناء می نهد که اول آن توقیعات و فرامین شاهی و احکام سلاطین باشد، و دوم را بنام محاورات و مکاتبات و مفاوضات یاد میکند، و هر یکی را بر اقسام خطابی و جوابی منقسم می سازد.

بدینصورت حکیم یوسفی هروی طبیب ماهری بود که در دربار بابر مقام رفیعی داشت، و همایون پسر بابر او را بدیوان رسالت و انشای شاهی نیز بر افراخت و در هر دو فن دارای (۱۲) کتاب مفید است که بزبان پارسی منظوم و منثور نوشته است.

اوائل زندگی حکیم در هرات آغاز میشود و برخی از آثار خود را در همین شهر می نویسد بعد ازان بدربار دهلی در حضور بابر می رود و تا عهد همایون در کمال ناموری اندر انجا زندگانی میکند، و شاید هم ازان پایتخت بجهان دیگر رخت سفر بسته باشد^(۳).

اقتباس از نوشته جناب شیخ فرید ایم. ای در مجله معارف اعظم گده.

ماخذ

۱. تاریخ ادب در زبان پارسی شمس العلماء عبدالغنی ج ۲ ص ۷۳.
۲. رجوع شود به فهرست مخطوطات پارسی مجموعه کزرن ج ۲ ص ۷۱۹.
۳. مجله آریانا، سال ۱۳۲۸ ش، شماره ۳، ص ۱ - ۳.